

Het maatschappelijk verdrag:
de manier om vrijheid te vinden of een verplichting om
vrijheid te krijgen?

Hoofdstudie: Bestuurskunde

Naam schrijver: Maick de Bruin

Studentnummer: 507734

Opleiding: Double degree Filosofie in een specifieke wetenschapsdiscipline

Datum Voltooiing: 21-04-2022

Begeleider: W. Van Bunge

Tutor: R. Knipscheer

Adviseur: T. De Mey

Aantal woorden: 8145 (inclusief voetnoten)

“Aangezien ik geboren ben als burger van een vrije staat, en lid ben van zijn soeverein, maakt mijn stemrecht het mijn plicht om public affairs te bestuderen, hoe weinig invloed mijn stem ook op hen kan hebben. Gelukkig, als ik aan regeringen denk, merk ik altijd dat mijn vragen mij nieuwe redenen geven om de regering van mijn eigen land lief te hebben!”

J. J. Rousseau: Het Maatschappelijk Verdrag (p.1)

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
1 Inleiding	5
1.1 Rousseau	5
1.2 Probleemstelling.....	6
1.3 Hoofdargument.....	6
1.4 Topickeuze en hoofdstudie.....	7
1.5 Leeswijzer.....	7
2 Het sociaal contract denken	8
3 The social contract.....	9
3.1 Het eerste deel	9
3.2 Het tweede deel	10
3.3 Het derde deel	11
3.4 Het vierde deel	12
4 Verschillen in het sociaal contract denken	14
4.1 Thomas Hobbes.....	14
4.2 John Locke	15
5 Totalitarisme	17
5.1 Hannah Arendt.....	17
5.2 Verschillende vormen	17
5.3 Hedendaags totalitarisme.....	18
6 Het totalitarisme en het maatschappelijk verdrag	20
6.1 Disproportionele straffen	20
6.2 Obsessie	21
6.3 Deelconclusie.....	23
7 Conclusie	24
Bibliografie.....	25

Samenvatting

Jean-Jacques Rousseau is een bekende naam in de filosofie. Hoewel hij zich met meerdere disciplines bezighield, is hij vooral bekend van zijn staatsfilosofie, waarbij zijn werk ‘Het maatschappelijk verdrag’ veruit het bekendste werk is. Rousseau staat bekend om zijn focus op vrijheid voor de burgers om te beslissen wat er in een staat gebeurt. Echter zijn er door de jaren heen verschillende bronnen geweest die meldden dat Rousseau naar totalitarisme toewerkte met zijn ideeën. In dit paper zal hier dieper op ingegaan worden door antwoord te geven op de vraag: in hoeverre werkt het sociaal contract denken van Rousseau toe naar totalitarisme? Er zullen verschillende argumenten gebruikt worden in dit paper, maar het hoofdargument zal zijn dat **Rousseau’s** sociaal contract denken inderdaad toewerkt naar totalitarisme, omdat hij een obsessie heeft voor vrijheid en ook betoogt dat burgers verplicht zouden moeten zijn om vrij te zijn. Deze verplichting kan gezien worden als een vorm van totalitarisme, aangezien totalitarisme niet per definitie iets slechts zou moeten zijn.

Om tot het hoofdargument te komen wordt eerst het sociaal contract denken over het algemeen uitgelegd aan de lezer. Bij het sociaal contract denken gaat men ervan uit dat de legitimiteit van het gezag van een staat over het individu voortkomt uit een contract dat tussen beide is afgesloten. Dit contract is niet een fysiek contract, maar eerder een relationeel contract. Verder wordt het maatschappelijk verdrag van Rousseau onder de loep genomen, worden al zijn kernpunten benoemd en deze worden vergeleken met de kernpunten van Hobbes en Locke, twee andere sociaal contract denkers. Al snel wordt duidelijk dat hun sociaal contract theorieën niet veel verschillen, maar wel hun gedachten van de ware aard van de mens wel, waarbij Rousseau het idee aanhangt dat de mens van nature goed is.

In het laatste gedeelte wordt het totalitarisme verder uitgewerkt. Hierbij is het vooral belangrijk om het hedendaagse totalitarisme te kennen. Hierbij staat er een bepaalde ideologie centraal in de samenleving, waarbij directe of indirecte dwang gebruikt wordt om de burgers aan deze ideologie te houden. Bij directe dwang kan gedacht worden aan wetten. Bij indirecte dwang kan gedacht worden aan sociale afkeuring. Met deze informatie wordt uiteindelijk de link gelegd tussen het sociaal contract denken van Rousseau en het totalitarisme en wordt het hoofdargument gebruikt om uiteindelijk te concluderen dat het sociaal contract denken van Rousseau inderdaad toewerkt naar totalitarisme, maar dat dit niet per definitie slecht is.

1 Inleiding

Het sociaal contract denken is gebaseerd op het idee dat burgers en staat een overeenkomst hebben waardoor ze samen kunnen leven. Die gedachte bestaat al veel langer dan de Zwitserse filosoof Jean-Jacques Rousseau. Toch is Rousseau de eerste persoon aan wie veel mensen denken wanneer het sociaal contract denken wordt genoemd. Of dit nu komt doordat hij in veel van zijn creaties en theorieën het sociaal contract denken naar voren laat komen, of omdat een van zijn werken letterlijk ‘**Het sociaal contract**’ is genoemd, laat ik in het midden. Feit is dat Rousseau een groot denker was en dat zijn invloed gigantisch was, zeker doordat hij zich richtte op het normale volk en niet alleen maar de hoger opgeleide elite. Wie was nu precies Jean-Jacques Rousseau?

1.1 Rousseau

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) was een Zwitserse filosoof, romanschrijver en componist. Rousseau was een bijzondere filosoof, omdat hij zich niet alleen richtte op het rijkere, hoger opgeleide deel van de bevolking, maar juist zijn werk richtte op het normale volk. Dit maakte hem immens populair, waardoor hij veel macht had. Rousseau heeft veel invloedrijke werken geschreven, maar zijn twee belangrijkste werken zijn wel de *Vertoog over de oorsprong van de ongelijkheid* (1755), ook wel het *Tweede Vertoog* genoemd, en *Het sociaal contract* (1762).¹ Hierbij moet er rekening gehouden worden met het feit dat Rousseau in het Frans schreef, maar dat veel van zijn werken vertaald zijn in onder andere het Engels. In het *Tweede vertoog* geeft Rousseau zijn blik op de historische ontwikkeling van de mens, waarbij hij naar voren laat komen dat de mens volgens hem van nature goed is en dat de invloed van de maatschappij ervoor heeft gezorgd dat de mens corrupt is geworden. De gedachte over de ware aard van de mens verschilt enorm van andere grote denkers zoals Locke en Hobbes, wat ook weer kenmerkend is voor de uniekheid van Rousseau's werk. In *Het sociaal contract* geeft Rousseau zijn gedachte weer over hoe een legitieme regering eruit zou moeten zien en beschrijft hij hoe individuele vrijheid en politieke autoriteit naast elkaar kunnen bestaan.²

¹ Eugene Marshall, *A New Modern Philosophy: The Inclusive Anthology of Primary Sources*, New York, 2019, 571.

² Marshall, *Modern Philosophy*, 571.

1.2 Probleemstelling

Door de unieke blik van Rousseau op vele onderwerpen, heeft hij ook veel kritiek ontvangen op zijn werk. Een voorbeeld heb ik al eerder gegeven, namelijk het gegeven dat Rousseau de mens in haar ware aard beschrijft als goed, terwijl andere denkers als Hobbes de mens juist beschrijven als een monster. In *Het sociaal contract* beschrijft Rousseau een samenleving waarbij de burgers een plicht hebben om te gehoorzamen naar de algemene wil van het volk.³ Volgens Rousseau is dit de manier om een politieke autoriteit en individuele vrijheid naast elkaar te kunnen laten bestaan. Echter is de vraag of dit wel als echte vrijheid gezien kan worden. Burgers hebben namelijk toch een verplichting om naar een bestuursorgaan te luisteren en te doen wat dit bestuursorgaan zegt, zolang het in naam is van de algemene wil van het volk.

In dit paper zal ik dieper ingaan op het gegeven dat het sociaal contract denken van Rousseau tot totalitarisme zou kunnen leiden. De vraag die ik wil beantwoorden is:

In hoeverre werkt het sociaal contract denken van Rousseau toe naar totalitarisme?

Om de onderzoeksvraag te onderzoeken zal ik verschillende literatuur raadplegen om dieper in te gaan op het onderwerp. Onder andere grote denkers als Thomas Hobbes en John Locke zullen meegenomen worden bij het onderzoek. Ook zal er gekeken worden naar recentere denkers, zoals Jacob L. Talmon, Céline Spector en Hannah Arendt, en zal er natuurlijk ook gekeken worden naar *Het sociaal contract* van Rousseau zelf om meer duidelijkheid te krijgen over het onderwerp.

1.3 Hoofdargument

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden zal ik uiteraard verschillende argumenten. Verder zal ik stapsgewijs te werk gaan in de scriptie, waardoor alles makkelijk te volgen blijft. Uiteindelijk wordt er wel naar een hoofdargument toegewerkt. Ik zal trachten te bewijzen dat het sociaal contract denken van Rousseau in bepaalde mate kan leiden tot totalitarisme. Ik ben hiervan overtuigd, vanwege de grote focus op vrijheid van Rousseau. De drang die Rousseau heeft om naar vrijheid te streven is haast een obsessie te noemen. Dit laat hij ook in zijn werk *Het sociaal contract* regelmatig doorschemeren. Hij benoemt het zelfs een keer in zijn werk

³ Jean-Jacques Rousseau, *The Social Contract*, ed. J. Bennett, Londen, 2017, 8

als een ‘verplichting van een individu om vrij te zijn’.⁴ Deze obsessie kan in mijn ogen gezien worden als de aanleiding voor het totalitaire gedrag. Het maatschappelijk verdrag en hiermee ook het sociaal contract denken van Rousseau is er zo op gericht om vrijheid te verkrijgen, dat het wat wegheeft van een totalitair regime. In dit paper zullen we hier dieper op ingaan.

1.4 Topickeuze en hoofdstudie

Dit onderwerp is niet alleen door mij gekozen omdat ik het een heel interessant en leerzaam onderwerp vind, maar ook omdat het goed aansluit bij de hoofdstudie die ik volg. Naast Filosofie volg ik namelijk ook de bachelor Bestuurskunde. In de Bestuurskunde leer je eigenlijk alles over het besturen van een staat en hoe de publieke sector in elkaar steekt. Rousseau is een filosoof die veel ideeën heeft losgelaten over hoe een staat bestuurd zou moeten worden volgens hem, dus dit is een interessante toevoeging aan de hoofdstudie. Hiernaast zijn ook de onderwerpen sociaal contract denken en totalitarisme natuurlijk verbonden met de Bestuurskunde. In de Bestuurskunde houd je je bezig met de vraag hoe burgers leven in een staat en waarom ze bepaald gedrag vertonen. Het sociaal contract geeft inzichten in bepaalde keuzes die burgers maken. Ook totalitaire regimes komen voorbij in de Bestuurskunde, waarbij vooral wordt onderzocht waarom ze bestaan en hoe ze werken. Al met al sluit dit topic dus sterk aan bij de hoofdstudie die ik volg, wat het nog interessanter maakt om dit onderzoek uit te voeren.

1.5 Leeswijzer

Eerst zal ik dieper ingaan op wat het sociaal contract denken precies is en daarna op *Het sociaal contract* van Rousseau, om een beter inzicht te krijgen in Rousseau zijn denkwijze en zijn manier om het sociaal contract denken te beschrijven. Zodra duidelijk is wat er wordt beschreven in *Het sociaal contract* van Rousseau, zal ik dieper ingaan op het sociaal contract denken met behulp van onder andere Thomas Hobbes en John Locke. Vervolgens zal ik duidelijk gaan maken wat totalitarisme precies inhoudt met behulp van onder andere Hannah Arendt en Jacob Talmon. Hierna zullen het totalitarisme en het sociaal contract denken van Rousseau naast elkaar gelegd worden en zal er worden gekeken waar gelijkenissen en verschillen zitten. Ten slotte zal er een conclusie volgen, waarbij alle bevindingen nog een keer op een rij gezet worden en een antwoord op de onderzoeksvraag gegeven zal worden.

⁴ Rousseau, *The Social Contract*, 9.

2 Het sociaal contract denken

Het sociaal contract denken is een fenomeen dat al enige tijd bestaat. Het kwam op tijdens de gewelddadige godsdienstoorlogen in de 16^e en 17^e eeuw in Europa. Filosofen rond die tijd begonnen zich af te vragen hoe een vorst macht kon uitoefenen en deze macht legitiem kon bezitten en tegelijkertijd de vrede kon bewaren. Bij het sociaal contract denken ga je ervan uit dat de legitimiteit van het gezag van een staat over het individu voortkomt uit een contract dat tussen beide is afgesloten.⁵ Het idee is dus eigenlijk dat beide kanten, staat en individu, een voordeel behalen uit het contract. In het geval van de staat behaalt zij het voordeel dat zij legitiem macht mag uitoefenen over het individu en het individu behaalt als voordeel dat zij in vrede mag leven in de maatschappij. Natuurlijk offeren ook beide kanten hier wat voor op. Zo verliest het individu bepaalde vrijheden. In een maatschappij kan men bijvoorbeeld gestraft worden voor stelen, terwijl stelen wel mogelijk is zonder gestraft te worden als men niet in een maatschappij leeft. Aan de andere kant heeft de staat ook haar opofferingen. Zij mag bijvoorbeeld niet doen wat ze wil, maar moet de vrijheden van het volk respecteren. Hoe het sociaal contract denken eruit ziet in detail, verschilt per filosoof. In de volgende paragrafen zal dieper ingegaan worden op de vorm van sociaal contract denken van verschillende filosofen. Eerst zal er grondig gesproken worden over Rousseau, om daarna nog andere filosofen aan bod te laten komen.

⁵ Jacob L. Talmon, *Excerpts from the Origins of Totalitarian Democracy*, Londen, 1955, 39.

3 The social contract

In dit hoofdstuk zullen we dieper ingaan op *Het sociaal contract* van Rousseau en zullen we alle kernpunten bespreken. Aan het eind van dit hoofdstuk is heel de kern van het boek bekend.

3.1 Het eerste deel

Het sociaal contract bestaat uit vier delen, waarbij ieder deel een eigen onderwerp beslaat. Het eerst deel van het boek begint met een introductie van het onderwerp van heel het boek. Rousseau maakt duidelijk dat we leven in een samenleving, die niet natuurlijk is, maar ontstaan is uit overeenstemmingen.⁶ Het volk laat zich overheersen door de staat, maar de staat biedt daar tegenover bescherming aan het volk. Wanneer het volk niets terug zou krijgen van de staat, is het geen echte overeenkomst, maar eerder slavernij. Rousseau maakt duidelijk dat hij volledig tegen het fenomeen slavernij is, omdat hij het ongelooflijk vindt dat een mens het recht heeft om te doen en laten wat hij wil met een ander mens. Rousseau vertelt verder in het eerste deel dat oorlog nooit tussen mensen is, maar altijd tussen dingen. Zo hebben twee staten oorlog met elkaar, maar kan een staat niet een persoon de oorlog verklaren. Mensen kunnen proberen hun staat te verdedigen, in dit geval worden ze gezien als pionnen van de staat. Zodra deze mensen hun wapens neerleggen, zijn het geen pionnen meer, maar worden het weer natuurlijke mensen en heeft niemand het recht om deze mensen te vermoorden.

Zodra hij dit heeft duidelijk gemaakt, komt een van de belangrijkste aspecten van het boek naar voren. Rousseau legt namelijk uit dat in een natuurlijke staat, mensen geen oorlogen met elkaar hadden. Oorlogen zijn namelijk ontstaan door de ontwikkeling van bezit, dit heeft de mensheid corrupt gemaakt.⁷ In verband met deze corruptie staat de natuurlijke drang naar zelfliefde gegeven door andere, in het Frans genoemd door Rousseau: ‘amour-propre’. Dit is een term die Rousseau gebruikt voor zelfliefde en voor het aanduiden van het contrast met de natuurlijke zelfliefde, in het Frans genoemd door Rousseau: het ‘amour de soi’.⁸ Volgens Rousseau is er in een samenleving vooral sprake van ‘amour-propre’, waarbij zelfliefde alleen tot stand kan komen op basis van de vergelijking met andere. ‘Amour de soi’ is daarentegen zelfliefde die verkregen is door de persoon zelf. In een natuurlijke staat zonder bezit, was ‘amour-propre’ niet mogelijk, omdat er geen vergelijking tussen de bezittingen van personen gemaakt kon worden⁹. De toevoeging van bezit in de samenleving heeft er echter

⁶ Rousseau, *The Social Contract*, 1.

⁷ Rousseau, *The Social Contract*, 5.

⁸ Talmon, *Origins*, 59.

⁹ Celine Spector, *Rousseau*, Polity Press, 2019, 44.

volgens Rousseau voor gezorgd dat de mens corrupt is geworden en dat zelfliefde ook bijna alleen nog maar bereikt kan worden door de vergelijking met anderen te maken.

Rousseau introduceert in het eerste deel het sociaal contract, wat hij als oplossing biedt voor de vraag hoe mensen zichzelf kunnen verenigen met elkaar, maar toch vrij kunnen blijven. In het sociaal contract spreken mensen met elkaar af zich in te zetten voor de algemene wil, waarbij iedereen gezien wordt als een deel van het geheel.¹⁰ De algemene wil is niet simpelweg alle verschillende behoeftes bij elkaar opgeteld, maar gaat uit van de algemene wil waar niemand door geschaad wordt. Dit geheel wordt ook wel de soeverein genoemd. In het sociaal contract sluit het individu een overeenkomst af met de soeverein en als soeverein sluit het individu een overeenkomst af met alle andere individuen. De soeverein dwingt een individu vrij te zijn, omdat het ervoor zorgt dat het individu niet overheerst kan worden door andere individuen.¹¹ Deze vorm van dwang laat zien waarom het onderwerp van deze scriptie zo relevant is. De indirecte dwang naar vrijheid laat namelijk zien dat de deelnemers van de soeverein niet volledig vrij zijn. In de volgende delen gaat Rousseau verder in op de soevereiniteit.

3.2 Het tweede deel

Rousseau start het tweede deel met de constatering dat de soevereiniteit, de uitvoering van de algemene wil, onvervreemdbaar is en dat deze soevereiniteit alleen door zichzelf vertegenwoordigd kan worden. Zodra er een meester is die het volk onderwerpt, zal de wil van de meester worden gehandhaafd en niet de wil van het volk. Behalve dat de soevereiniteit onvervreemdbaar is, is het ook ondeelbaar. Het handelt namelijk “uit de algemene wil of als een afleiding daarvan in de vorm van regulaties opgelegd door hoge bureaucraten”.¹² De algemene wil is altijd goed, omdat het de ‘persoonlijke wil bij elkaar opgeteld is, zonder plusjes en minnetjes die andere uitsluiten’.¹³ Zodra er private interesses bij deze wil komen, worden andere uitgesloten en verandert de algemene wil in de ‘will of all’. Rousseau geeft aan dat “de soevereiniteit onmogelijk een onderwerp zwaarder kan laten wegen dan een ander onderwerp, omdat het dan een voorkeur zou uitspreken en dat zou buiten bereik zijn van de legitimiteit van de soevereiniteit”.¹⁴ Natuurlijk nodigt dit onderscheid tussen de algemene wil

¹⁰ Rousseau, *The Social Contract*, 7.

¹¹ Rousseau, *The Social Contract*, 9.

¹² Rousseau, *The Social Contract*, 13.

¹³ Rousseau, *The Social Contract*, 13.

¹⁴ Rousseau, *The Social Contract*, 14.

en ‘the will of all’ uit tot het maken van een kanttekening. De vraag die ik mezelf stel is of het überhaupt mogelijk is een beslissing te maken waar niemand slechter van wordt. Verder kan men zich afvragen hoe besloten wordt dat een beslissing niemand buitensluit. Dit lijkt namelijk een subjectieve afweging, aangezien het nooit helemaal duidelijk kan zijn onder welke omstandigheden niemand zich buitengesloten voelt.

Volgens Rousseau kan een crimineel gezien worden als vijand van de soevereiniteit, omdat de crimineel het sociale contract verbreekt. Alleen de soevereiniteit kan de crimineel gratie verlenen. Een crimineel wordt gedefinieerd als iemand die zich niet aan de wet houdt. Wetten en regels zijn afleidingen van de algemene wil en geven richting in wat er moet gebeuren om de algemene wil te handhaven. Dit richting geven wordt door bepaalde auteurs gedefinieerd als een vorm van totalitarisme. Het laat namelijk zien dat er kaders zijn gesteld aan de vrijheid die burgers schijnen te hebben.¹⁵ Deze wetten worden volgens Rousseau gemaakt door een wetgever. De wetgever kan met zijn wijsheid mensen geloof in de wetten laten hebben, zonder hier redenen voor te hoeven geven of mensen te dwingen. Dit maakt een wetgever nodig. De wetgever legt volgens Rousseau niet gelijk de wetten op, maar kijkt eerst waar het volk aan toe is.¹⁶ Duidelijk moet dus zijn dat de wetgever geen wetgevende macht is, maar dat hij geadviseerd wordt door het volk en op basis van dit advies wetten ontwerpt waar het volk geloof in heeft. Rousseau maakt onderscheid tussen vier soorten wetten: politieke wetten (relatie tussen soevereiniteit en staat), burger wetten (relatie tussen burgers), criminele wetten (relatie tussen individu en wet) en de publieke mening, die de constitutie vormt.

3.3 Het derde deel

In het derde deel van het maatschappelijke verdrag gaat Rousseau dieper in op de scheiding van de wetgevende en uitvoerende macht. De soevereiniteit (de algemene wil van het volk) heeft de wetgevende macht, maar niet de uitvoerende macht, omdat ze alleen over het hele volk kan beslissen en niet over een deel daarvan. De uitvoerende macht ligt daarom bij de regering. Een regering is het uitvoerende orgaan van de soevereiniteit die tussen de soevereiniteit en het volk staat en zorgt dat er interactie mogelijk is tussen de twee.¹⁷

Rousseau maakt onderscheid tussen drie willen: de particuliere, de algemene en de corporate wil. Binnen een regering zitten ambtsdragers en deze zouden moeten handelen volgens de algemene wil, maar deze ambtsdragers gezamenlijk vormen een corporate wil en deze kan

¹⁵ Talmon, *Origins*, 49.

¹⁶ Rousseau, *The Social Contract*, 22.

¹⁷ Rousseau, *The Social Contract*, 30.

afwijken van de algemene wil, waardoor een regering kan falen. Hoe groter de bevolking, hoe kleiner de relatieve kracht van de regering moet zijn om de algemene wil het best door te laten komen. Verder geeft Rousseau aan dat er verschillende regeringsvormen zijn, zoals een democratie (meerderheid burgers kan meebeslissen), een aristocratie (beperkt aantal burgers kan meebeslissen) of een monarchie (de macht bij één vertegenwoordiger), maar deze verschillende vormen komen bijna altijd in een mengvorm voor.

Rousseau geeft aan dat de regering uiteindelijk zal proberen de soevereiniteit te overtreffen en het sociale contract te verbreken. Er kunnen dan twee dingen gebeuren, namelijk een krimp van de regering of het uiteenvallen van de staat. Het uiteenvallen van de staat uit zich in het negeren van wetten door de regering of de usurpatie van de macht van de soevereiniteit. De regering voert de wetten uit, maar de soevereiniteit bepaalt of de wetten legitiem zijn en is daarom het belangrijkste. Door wetten te bekrachtigen laat de soevereiniteit het best zien dat zij het belangrijkste is. Dit kan ze doen door authentieke daden als volksvergaderingen. Deze volksvergaderingen moeten volgens Rousseau regelmatig gehouden worden en voortkomen uit de wet. Tijdens deze volksvergaderingen is er geen uitvoerende macht, omdat er geen vertegenwoordiging nodig is. Echter is dit in de huidige tijd vrijwel onmogelijk, aangezien de bevolkingsgroei enorm is geweest de afgelopen jaren.

Het kiezen van een regering zorgt volgens Rousseau voor een beperking van de vrijheid. De soevereiniteit kan burgers niet iets opdragen wat zij zelf niet zou doen. Zij kan alleen over algemene zaken uitspraak doen. De regering kan dit wel, omdat zij geen onderdeel is van het sociaal contract. Hierdoor kan de regering wel uitspraak doen over specifieke gevallen. De regering komt voort uit de soevereiniteit. De soevereiniteit vindt volgens Rousseau dat de burgers recht hebben op een regeringslichaam en dit is dan ook een wet. Natuurlijk kunnen hier vraagtekens gezet kunnen worden. Het idee dat burgers recht hebben op een regeringslichaam lijkt namelijk subjectief, aangezien er ook burgers zijn die zich juist helemaal niet prettig voelen bij het regeringslichaam. Denk hierbij aan radicale liberalen, die zo weinig bemoeienis van de regering zouden willen hebben.

3.4 Het vierde deel

Rousseau start het vierde en laatste deel met een verduidelijking dat de algemene wil onverwoestbaar is. Het kan verdrongen worden door particuliere willen, maar nooit verdwijnen.¹⁸ Veel politiek debat is slecht, omdat de algemene wil dan niet geaccepteerd

¹⁸ Rousseau, *The Social Contract*, 54.

wordt door iedereen volgens Rousseau. Natuurlijk kan dit ook als subjectief bestempeld worden, omdat politiek debat juist ook kan betekenen dat de algemene wil wel duidelijk is, daarom is het dan ook een onderwerp op de agenda. Rousseau onderscheidt twee manieren om magistraten te kiezen, namelijk keuze en willekeur. Hoewel willekeur het eerlijkst zou zijn, omdat iedereen gelijke kansen heeft, geeft Rousseau aan dat voor taken waar talent voor nodig is, keuze het beste is. Om de veiligheid van de wetten te garanderen is er een orgaan dat buiten de constitutie valt en toeziet op een goede omgang tussen de soevereiniteit, de regering en de burgers, namelijk het tribunaal. Het tribunaal dient dus eigenlijk als de rechterlijke macht. Ondanks het tribunaal kan de staat toch in gevaar komen. In dit geval is de algemene wil volgens Rousseau altijd dat de staat moet blijven voortbestaan en kan legitiem de macht bij een persoon gelegd worden: een dictator. Dit lijkt mij echter een gevaarlijke overtuiging die totalitarisme zou kunnen stimuleren. De macht bij een persoon leggen kan namelijk leiden tot machtsmisbruik.

4 Verschillen in het sociaal contract denken

In de vorige paragrafen hebben we kennis gemaakt met het sociaal contract denken en hebben we ingezoomd op het sociaal contract denken van Rousseau. Het sociaal contract denken houdt dus in dat je ervan uitgaat dat de legitimiteit van het gezag van een staat over het individu voortkomt uit een contract dat tussen beide is afgesloten.¹⁹ Hierbij laat Rousseau doorschemen dat dit sociaal contract nodig is om in een maatschappij te leven waar er sprake is van het begrip ‘bezit’.²⁰ Voordat we in een maatschappij met bezittingen leefden, zaten we volgens Rousseau in een natuurlijke samenleving. In deze samenleving leefden de mensen vredig samen, omdat hun geest nog niet gecorrumpeerd was. In deze natuurlijke samenleving was daarom ook nog geen sociaal contract nodig. Het sociaal contract is er dus puur om vredig te kunnen leven in de hedendaagse samenleving die corruptie met zich meebrengt. Naast Rousseau waren er nog andere grote denkers die hun eigen theorieën hadden ontwikkeld wat betreft sociaal contract denken. In deze paragraaf gaan we hier dieper op in.

4.1 Thomas Hobbes

Thomas Hobbes is een Engelse filosoof die zich bezighield met meerdere disciplines van de filosofie, maar het best bekend staat om zijn sociale en politieke filosofie.²¹ Hobbes kan niet gezien worden als aanhanger van een staat met een overheid als bestuurder over het volk, maar ziet het als de beste optie gegeven de alternatieven.²² Anders dan Rousseau gelooft Hobbes namelijk niet dat de maatschappij ervoor heeft gezorgd dat de mens corrupt is geworden, maar Hobbes is er van overtuigd dat de mens van nature de drang heeft naar geweld en corruptie. Om dit te begrijpen moeten we bij het begin beginnen. Allereerst maakt Hobbes onderscheid tussen twee bewegingen: vitale bewegingen en animale bewegingen. De vitale bewegingen zijn de bewegingen waarmee we geboren zijn en waar we eigenlijk weinig invloed op hebben, zoals de bloedsomloop of de spijsvertering van de mens. Animale beweging daarentegen **zijn de** vrijwillige bewegingen waar de mens dus wel invloed op kan uitoefenen, bijvoorbeeld de beweging waarmee gelopen wordt. Als een mens niet wil lopen, kan deze de keuze maken om bijvoorbeeld geen stap te zetten.²³ Doordat we keuzes kunnen

¹⁹ Talmon, *Origins*, 39.

²⁰ Rousseau, *The Social Contract*, 5.

²¹ Marshall, *Modern Philosophy*, 17.

²² Marshall, *Modern Philosophy*, 17.

²³ Thomas Hobbes, *Leviathan*, ed. J.C.A. Gaskin, Oxford, 1996, 41.

maken om bepaalde bewegingen uit te voeren, hebben we de mogelijkheid om dingen te doen die wij als goed ervaren en dingen te doen die wij als slecht ervaren. Wat de een als iets goeds ziet, kan de ander als iets slechts zien; de keuze van wat goed is en wat niet is dus puur subjectief.²⁴ Het is dus niet mogelijk om echt een algemene wil te creëren voor wat goed is, zonder dit specifiek af te spreken. Hiernaast is volgens Hobbes ieder mens gelijk. Natuurlijk zijn sommige zwakker dan anderen, maar ondanks dat zou een zwakker persoon alsnog een sterker persoon kunnen omleggen, bijvoorbeeld met behulp van gif.²⁵ Ieder mens heeft dus gelijke kansen in een natuurlijke staat en daarnaast zijn er ook geen wetten die bepalen wat wel en niet mag. Dit is volgens Hobbes de reden dat mensen in een natuurlijke staat altijd in oorlog zijn, omdat ze elkaar als vijanden zien die elkaar constant in de weg staan en ervoor kunnen zorgen dat de ander niet aan zijn behoeftes kan komen.²⁶ Het sociale contract is dus opgesteld om ervoor te zorgen dat mensen normaal met elkaar kunnen samenleven en niet hoeven te vrezen voor hun veiligheid. Hobbes en Rousseau staan hiermee dus recht tegenover elkaar.

4.2 John Locke

John Locke was een Engelse filosoof die onder andere bekend staat om zijn politieke filosofie.²⁷ Ondanks zijn grote inbreng wat betreft het sociaal contract denken, is Locke vooral bekend van zijn theorie over het denken van de mens. Zijn beschrijving van de mens die geboren is als ‘tabula rasa’ is kenmerkend voor deze theorie, waarvan de kern luidt dat de mens als onbeschreven blad geboren wordt zonder concepten en ideeën. De ideeën vormt het individu gaandeweg pas door waarneming.²⁸ Naast het denken over de individuele mens, heeft Locke zich ook beziggehouden met het bestuderen van mensen in samenlevingen. Locke lijkt in zijn ideeën over het sociaal contract denken meer op Rousseau dan Hobbes. In tegenstelling tot Hobbes, die de mens van origine als gewelddadig ziet, denken Rousseau en Locke dat mensen in een natuurstaat wel vredig naast elkaar zouden kunnen leven. Volgens Rousseau leven mensen in een natuurstaat vredig met elkaar, omdat er geen sprake is van een corrumperende samenleving die mensen corrupt maakt en het begrip ‘bezit’ niet van toepassing is in een natuurstaat. Locke ziet dit echter anders. Locke noemt als eerst dat de

²⁴ Hobbes, *Leviathan*, 48.

²⁵ Hobbes, *Leviathan*, 95.

²⁶ Hobbes, *Leviathan*, 98.

²⁷ Marshall, *Modern Philosophy*, 160.

²⁸ Marshall, *Modern Philosophy*, 161.

aarde en alles wat zich in de natuur bevindt gegeven is door God aan de mensen en dus van iedereen is.²⁹ In dit geval is dus eigenlijk iedereen de eigenaar van de aarde. Verder beargumenteert Locke dat de mens noch goed noch slecht is, de mens kan zich namelijk goed of slecht gedragen. Wanneer een mens arbeid stopt in een collectief goed, laten we bijvoorbeeld zeggen dat een pottenbakker een pot maakt van een hoop klei, vervalt het collectief eigenaarschap over het collectief goed en wordt de pottenbakker de individuele eigenaar van deze pot.³⁰ Hier beginnen de problemen, aldus Locke. Zodra er individueel eigenaarschap is, zal deze eigenaar zijn eigenaarschap moeten beschermen tegen mensen die zijn bezit willen afpakken. De pottenbakker zal zijn pot willen beschermen tegen dieven en mag dus dieven straffen die proberen de pot te stelen, dit is zijn recht. Dit kan echter leiden tot disproportionele straffen, zoals het doden van een dief die een pot wil stelen.³¹ Hierom is er een sociaal contract ontstaan, die vrijwillig is opgesteld tussen mensen in een samenleving. Het sociaal contract waarborgt de veiligheid van mensen en hun bezittingen en zorgt er voor dat er een institutie is die straffen uitvoert op proportionele wijzen.³² Locke lijkt dus is zijn gedachtegang meer op Rousseau dan op Hobbes, maar al met al verschillen alle drie de denkers op kernpunten van elkaar. Door de vergelijking die is gemaakt tussen deze drie filosofen, is een goed beeld ontstaan van de verschillende vormen van sociaal contract denken. In de komende paragraaf zal aandacht besteed worden aan het totalitarisme, zodat later aandacht besteed kan worden aan de relatie tussen het sociaal contract denken en totalitarisme.

²⁹ John Locke, *Two Treatises of Government*, Handebooks, 2019, 106.

³⁰ Locke, *Treatises*, 107.

³¹ Locke, *Treatises*, 108.

³² Locke, *Treatises*, 108.

5 Totalitarisme

In de voorgaande paragrafen is vooral gefocust op het sociaal contract denken en de verschillende vormen hiervan. Ook is het sociaal contract denken van onder andere Hobbes en Locke naar voren gekomen en is het maatschappelijk verdrag van Rousseau duidelijk besproken. In dit paper wordt er gekeken wat de relatie is tussen aan de ene kant het sociaal contract denken en aan de andere kant het totalitarisme. Om deze relatie adequaat te kunnen tonen, zal eerst het begrip totalitarisme toegelicht moeten worden. In deze paragraaf zal daarom de volledige focus gericht zijn op het totalitarisme.

5.1 Hannah Arendt

Wanneer het over totalitarisme gaat, kan men eigenlijk niet om Hannah Arendt heen. Arendt schreef in haar boek *The Origins of Totalitarianism* haar perspectief op het totalitarisme en ook over het ontstaan hiervan. Arendt ziet in het totalitarisme eigenlijk vooral slechte eigenschappen, zo beschrijft ze totalitarisme als het pogen van het verkrijgen van macht over ieder aspect van iemands leven om zo een voorspel te maken op wereldoverheersing.³³ Hierbij legt ze de nadruk op het verschil tussen een autocratisch regime en een totalitair regime. Autocratische regimes proberen namelijk alleen de politieke macht te verkrijgen, terwijl totalitaire regimes dus verder gaan dan dat. Dit vertaalt zich in het geven van onderwijs in het thema van het totalitaire regime, in enorm veel propaganda en ook in het verdwijnen van het verschil tussen feit en fabel.³⁴ Arendt zag terreur en geweld als heersend middel in het totalitair regime, op deze manier kon het volk namelijk het beste in bedwang gehouden worden. De leiders van het totalitaire regime waren in Arendts ogen gelijk aan monsters. Dit was de enige verklaring voor vreselijke praktijken, die zij verrichtten, zoals volkerengenocide. Het beeld van Arendt over het totalitarisme is dus redelijk extreem en beschrijft een kwaadaardige, dominerende vorm van overheersing van het volk, waarbij het totalitaire regime bewust continu verheerlijkt wordt. Ook al is dit een bekend beeld van het totalitarisme, het is zeker niet de enige vorm die er bestaat.

5.2 Verschillende vormen

Totalitarisme is een begrip waar meerdere definities aan verbonden kunnen worden. Zoals eerder besproken ziet Arendt het totalitarisme als iets kwaadaardigs en verbindt zij het ook

³³ Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, New York, 1966, 307.

³⁴ Arendt, *Totalitarianism*, 345.

met een landelijk regime. Je kunt echter totalitarisme en staatsregime ook los van elkaar zien. Hoewel totalitarisme inderdaad in zekere zin een vorm van een staatsregime kan zijn, kan totalitarisme ook los van een staat plaatsvinden. Zo schrijft Slavoj Žižek dat totalitarisme zijn opkomst vooral kende in de 19^e eeuw, met als inspiratie de Verlichting, waaruit het modernisme is ontstaan. Het modernisme is een stroming die zich afzet tegen de traditionele manier van denken. Dit ging echter in zulke extreme mate, dat het aspecten van totalitarisme begon te krijgen.³⁵ De afzet tegen het traditionele kon als een ideologie beschouwd worden, waarbij je buiten de boot viel als je niet meeging met deze ideologie. De strenge focus op de afkeer tegen het traditionele is een voorbeeld van een aspect van totalitarisme. Het verheerlijken van een bepaalde ideologie past namelijk bij een totalitair regime. Het modernisme had zowel goede als slechte gevolgen. Aan de ene kant bracht het de maatschappij en de wetenschap tot nieuwe inzichten en denkbeelden, waar wel veel goede dingen uitgerold zijn. Aan de andere kant maakte het ook gebeurtenissen als de holocaust mogelijk.³⁶ Dit doordat de focus op het afkeren tegen het traditionele zover doorsloeg, dat er een blinde vlek ontstond voor de slechte dingen die voort konden komen uit de veranderingen, zoals de aanstelling van Adolf Hitler als leider van Duitsland. Totalitarisme hoeft dus niet per se verbonden te worden met een staat, het kan ook verbonden zijn met een ideologie of een groep in de samenleving. Hier zijn verscheidene voorbeelden van te vinden, zoals extremistische groepen als de koekoekscian. Binnen zulke extremistische groepen staat er een bepaalde ideologie centraal die kostte wat het kost nageleefd moet worden. Dit is een typisch aspect van het totalitarisme. Natuurlijk is deze overheersing over de dagelijkse bezigheden van deze leden anders dan de overheersing van een totalitair staatsregime, maar in de kern hebben beide gemeen dat de sociale normen van de leidende ideologie overal naar voren komen en maar al te graag verheerlijkt worden.

5.3 Hedendaags totalitarisme

Ondanks dat er bij voorbeelden van totalitarisme vaak over het verleden gepraat wordt, is totalitarisme een begrip dat zeker in deze tijd nog zeer relevant is. Waarschijnlijk gaat de gedachte nu naar autoritaire landen als Rusland of China, die met geweld, externe controle en propaganda proberen hun ideologie door te laten dringen bij hun bevolking. Te denken valt ook aan Noord-Korea, waar de leider Kim Jong-un tot het extreme toe zelfs het land compleet afsluit van de rest van de wereld, met als doel de bevolking niet mee laten krijgen hoe het er

³⁵ Slavoj Žižek, *Did somebody say Totalitarianism? Five interventions in the (mis) use of a notion*, Londen, 2002, 5.

³⁶ Žižek, *Interventions*, 5.

echt aan toegaat in de wereld. Natuurlijk zijn dit voorbeelden van hedendaags totalitarisme, maar het gaat nog verder dan dat. Er zijn naar mijn mening namelijk ook sporen van totalitarisme te vinden in ons Westerse denkpatroon. Luisa Passerini verklaart de sporen van totalitarisme in het denkpatroon, ofwel de manier van denken over onderwerpen in het leven, door de ervaringen die men heeft van eerdere ontmoetingen met totalitaire voorbeelden.³⁷ In de Westerse samenleving zijn daardoor overtuigingen naar voren gekomen, waar eigenlijk niet van afgeweken mag worden. Denk bijvoorbeeld aan de gelijkheid tussen mannen en vrouwen. In de Westerse samenleving is het een heersend beeld dat mannen en vrouwen gelijk aan elkaar zijn, wat in mijn ogen uiteraard een goede ontwikkeling is. Afwijken van de gedachte dat mannen en vrouwen onwenselijk zijn, wordt gezien als schokkend en aanstootgevend. Verder krijgen wij ook in onze opvoeding en in ons onderwijs mee dat mannen en vrouwen gelijkwaardig zijn en dat ze daarom ook gelijk behandeld moeten worden. Deze overtuiging kan dus gezien worden als een vorm van totalitarisme in de Westerse samenleving. Dit bewijst dus dat totalitarisme niet altijd over iets slechts hoeft te gaan.

In de volgende paragraaf zal dieper ingegaan worden op de relatie tussen het sociaal contract denken van Rousseau en het begrip totalitarisme. Deze paragraaf heeft het begrip totalitarisme beter uitgelegd en moet vooral duidelijk maken dat totalitarisme niet altijd over slechte en kwaadaardige dingen gaat. Totalitarisme kan ook gaan over ‘goede’ dingen die zo zijn opgenomen in een samenleving dat ze onbetwistbaar zijn geworden, zoals de gelijkheid tussen mannen en vrouwen. Echter is er dan nog wel de vraag of het goed is dat bepaalde concepten en theorieën een onbetwistbare status mogen hebben, zelfs gaat het over iets goed. In de volgende paragraaf zal hier dieper op in worden gegaan.

³⁷ Luisa Passerini, *Memory and Totalitarianism*, Oxford, 1992, 69.

6 Het totalitarisme en het maatschappelijk verdrag

In deze paragraaf gaan we aan de slag met alle informatie die we tot nu toe hebben opgehaald. In de eerdere paragrafen is het sociaal contract denken behandeld en is het maatschappelijk verdrag van Rousseau uiteengezet. Verder zijn Rousseau's denkbeelden vergeleken met twee zeventiende-eeuwse sociaal contract denkers, namelijk Locke en Hobbes. Behalve het sociaal contract denken is in de laatste paragraaf gesproken over het totalitarisme. Hier is duidelijk geworden dat het totalitarisme verschillende vormen kent en dat wij ons vooral zullen focussen op het hedendaagse totalitarisme. Dit hedendaagse totalitarisme hoeft niet per se kwaadaardig te zijn, maar het gaat vooral om het dominante karakter van het heersende regime, dat niet per se aan een staat verbonden hoeft te zijn. In deze paragraaf zullen we dieper ingaan op de verbanden tussen het maatschappelijk verdrag van Rousseau en het hedendaagse totalitarisme.

6.1 Disproportionele straffen

In de vorige paragraaf zijn verschillende kenmerken beschreven van het totalitarisme. Ondanks dat er verschillende vormen zijn, blijven er een aantal kenmerken die bij alle vormen terugkomen: er staat een ideologie centraal die zoveel mogelijk verheerlijkt wordt, iedereen die deelneemt aan de ideologie wordt geacht om zich te houden aan de normen en waarden van de ideologie en iedereen die deelneemt aan het regime, maar zich niet houdt aan de normen en waarden van dit regime, moet gestraft worden. Ik wil het nu vooral hebben over het straffen. Zowel Rousseau als Locke als Hobbes waren het er over eens dat er binnen de natuurstaat alleen maar disproportionele straffen plaats zouden vinden.³⁸ Zo zou iemand zomaar vermoord kunnen worden, zonder consequenties, voor het stelen van een appel. Met het sociaal contract moest dit dus opgelost worden. Locke was ervan overtuigd dat het toekennen van privaat bezit, bezit waar diegene arbeid in heeft gestopt, een oplossing zou kunnen bieden voor de hoge onveiligheid, maar dan nog zouden de toegekende straffen voor misdaden buiten proportie blijven. Hierom moest er een goed functionerend, onafhankelijk rechtssysteem komen dat straffen kon uitdelen die wel binnen proportie bleven.

Rousseau zag ook in dat er een rechtssysteem moest komen dat centraal geregeld was. Door middel van het sociaal contract werd van te voren vastgelegd wat de regels waren binnen de samenleving en wat dus wel en niet mag. Ook de eventuele straffen werden in het sociaal contract opgenomen. Dit roept echter de vraag op: hoe bepaal je wat een proportionele

³⁸ Spector, *Rousseau*, 37.

straf is? Aangezien Rousseau van mening was dat de soeverein de algemene wil vertegenwoordigde, kon alleen de soeverein dus vaststellen wat een proportionele straf was.³⁹ Op deze manier kunnen straffen als proportioneel gezien worden, zolang ze door de soeverein worden goedgekeurd. Vandaag de dag zou dit toch wel zorgwekkend klinken, zeker omdat de meeste mensen in de samenleving geen rechten hebben gestudeerd en dus geen idee hebben wat daadwerkelijk een proportionele straf is. In *Het sociaal contract* geeft Rousseau verder in een hoofdstuk aan dat iemand die zich niet houdt aan het sociaal contract, iemand die dus niet voldoet aan de normen en waarden van het sociaal contract, het verdient om bestraft te worden met een verbanning als publieke vijand.⁴⁰ Hier moet bij gezegd worden dat dit dus ook betekent dat je een publieke vijand zou zijn, als de sociale norm zou zijn dat mannen niet op mannen mogen vallen en jij strijdt voor de mogelijkheid dat mannen wel op mannen mogen vallen. Natuurlijk kunnen mensen ervoor kiezen om niet mee te doen met het sociaal contract, zodat ze zich ook geen druk hoeven te maken over de eventuele straffen. Echter betekent dit dat zij geen deel uit mogen maken van de samenleving en dus worden verbannen, wat ook geen gunstig alternatief is. De kans de burgers deze keuze zullen maken, is daarom zeer klein. De mogelijkheid voor disproportionele straffen bij het niet volgen van de sociale normen van het sociaal contract, begint nu al redelijk te lijken op de disproportionele straffen die inwoners van een totalitair regime opgelegd kunnen krijgen wanneer iemand zich tegen het regime keert. Deze gelijkenis gaat verder op andere onderdelen van Rousseau zijn sociaal contract denken.

6.2 Obsessie

Niet alleen de disproportionele straffen, maar ook de obsessie van Rousseau met vrijheid is een reden waarom Rousseau in zijn sociaal contract denken toewerkt naar het totalitarisme. Om dit goed te begrijpen is het belangrijk nog een keer toe te lichten wat het verschil is tussen de natuurstaat en de samenleving van nu. In de samenleving van nu zouden we volgens Rousseau gecorrumpeerd worden door de consumptiemaatschappij en de ontwikkeling van het bezit.⁴¹ Vooral door de opkomst van het bezit zijn mensen corrupt geworden, omdat ze er alles aan willen doen om het bezit dat ze hebben te beschermen en te vergroten, ook ten kosten van andere mensen. De natuurstaat is eigenlijk de staat van leven zonder bezit. Mensen leven hier volgens Rousseau vredig naast elkaar en hebben weinig contact met elkaar. Mensen

³⁹ Spector, *Rousseau*, 55.

⁴⁰ Rousseau, *The Social Contract*, 17.

⁴¹ Spector, *Rousseau*, 23.

zijn namelijk van oorsprong geen sociale wezens. Dit betekent niet dat ze agressief naar elkaar zijn, maar dat ze elkaar met rust laten. Rousseau was ervan overtuigd dat mensen op deze manier vrijheid ontvingen om te doen en laten wat ze willen. In deze overtuiging van de natuurstaat is eigenlijk al een beetje de obsessie voor vrijheid van Rousseau te horen. Rousseau is geobsedeerd met de natuurstaat, omdat hij denkt dat in deze staat de mens van de puurste vorm van vrijheid kan genieten.

Door de opkomst van het begrip bezit zal het onmogelijk zijn om ooit terug te keren naar de natuurstaat. Mensen weten nu eenmaal wat bezit is en deze gedachte kan je niet meer bij ze weghalen, ook al weet ik zeker dat Rousseau geen moment zou twijfelen als deze mogelijkheid er zou zijn. Doordat we niet terug kunnen naar de natuurstaat, moeten we leven in de huidige maatschappij. In deze huidige maatschappij is er een regering die het land bestuurt. Om ervoor te zorgen dat de staat niet zijn volk als slaven behandelt en ze uitbuit in het voordeel van de staat, wordt er een sociaal contract opgesteld. Hierin staat volgens Rousseau dat de burger verplicht is vrij te zijn, zodat de soeverein het best kan functioneren.⁴² Met deze passage komt ten eerste naar boven dat Rousseau een echte obsessie voor vrijheid heeft. Vrijheid is voor Rousseau niet iets wat men toegewezen kan krijgen. Vrijheid is iets wat men verplicht is om met beide handen aan te pakken. Naast dat de vraag er ligt of iedere burger wel in staat is om vrijheid met beide handen aan te pakken, is er ook nog de vraag of de burgers überhaupt wel vrij willen zijn. De veronderstelling van Rousseau dat iedereen net zo graag vrijheid wil bereiken als hij, is redelijk naïef te noemen.

Wat de passage van Rousseau dat iedere burger verplicht is vrij te zijn, nog meer naar voren laat komen, is dat de verplichting van vrijheid uit te leggen is als een vorm van totalitarisme. In een totalitair regime zijn de deelnemers verplicht om zich te houden aan de ideologie. Ze hebben niet de keuze om hier van af te wijken. Deze vorm van dwang hoeft niet per definitie opgelegd te worden door een staat, dit kan ook gewoon door gemeenschappen gebeuren zoals de koekoekscian, of op nog kleinere schaal bij bijvoorbeeld relaties in de omgeving van een individu. De dwang die wordt opgelegd om je bepaalde overtuigingen aan te hangen, kan bij het hedendaagse totalitarisme zowel direct als indirect worden opgelegd. Een voorbeeld van directe dwang is het verbod op racisme. Burgers die zich toch schuldig maken aan racisme en dus tegen de ideologie ingaan, riskeren een boete of een gevangenisstraf. Een vorm van indirecte dwang is bijvoorbeeld sociale onderdrukking, waarbij mensen buitengesloten kunnen worden bij bepaalde groepen wanneer zij zich niet

⁴² Spector, *Rousseau*, 56.

houden aan de ideologie. Een voorbeeld hiervan is als mensen je in Nederland niet meer willen aanspreken, omdat ze je een racist vinden. Wat de voorbeelden laten zien is dat een opgelegde ideologie niet per se kwaadaardig hoeft te zijn, maar toch blijft het een totalitair regime, aangezien er een overtuiging wordt doorgedrukt bij alle deelnemers. Door Rousseau's obsessie voor vrijheid, is hij ook geneigd om de drang naar vrijheid door te drukken in zijn maatschappelijk verdrag, waarmee hij eigenlijk toewerkt naar totalitarisme.⁴³

6.3 Deelconclusie

Belangrijk om te begrijpen uit dit verhaal, is dat er wordt gepleit voor de stelling dat Rousseau zijn sociaal contract denken totalitarisme in de hand werkt. Dit betekent dus niet dat er wordt gepleit voor het feit dat Rousseau een slecht mens was of kwaadaardige bedoelingen had, integendeel zelfs. Ik ben ervan overtuigd dat Rousseau zijn bedoelingen puur gericht waren op het voorkomen dat de staat de absolute macht zou krijgen en zijn burgers compleet zou overheersen. Echter weet ik niet of de verplichting van vrijheid hier nu per definitie een goede oplossing voor is.⁴⁴ Hoewel Rousseau het als een morele verplichting ziet om je als burger bezig te houden met de politiek, is dit onder de gemiddelde burger eigenlijk niet van toepassing. Tuurlijk vinden burgers het belangrijk dat hun land goed bestuurd wordt, maar ze vinden het niet altijd de moeite waard om zich volledig te verdiepen in de politiek. Soms is dit door een gebrek aan interesse, maar de oorzaak hiervoor kan ook een gebrek aan cognitieve vaardigheden zijn. Hierom zou er enorm veel druk op de burger worden gelegd wanneer er een totalitaire verplichting zou komen op het hebben van vrijheid. Rousseau's intenties zijn goed, maar de vraag is of het wenselijk is, gezien de huidige omstandigheden in de hedendaagse maatschappij.

⁴³ Spector, *Rousseau*, 63.

⁴⁴ Talmon, *Origins*, 43.

7 Conclusie

In dit paper stond het sociaal contract denken van Jean-Jacques Rousseau centraal. Hoewel Rousseau bekend staat om zijn streven naar vrijheid, is hij eveneens herhaaldelijk van totalitarisme beschuldigd. Vandaar dat in dit paper een antwoord werd gezocht op de vraag: in hoeverre werkt het sociaal contract denken van Rousseau toe naar totalitarisme? De conclusie luidt dat Rousseau inderdaad toewerkte naar het totalitarisme met zijn sociaal contract denken. Het hoofdargument dat hiervoor gebruikt werd, was dat Rousseau een obsessie had met vrijheid en van mening was dat Rousseau het zou willen verplichten dat mensen vrijheid moeten nastreven, lijkt sterk op een vorm van totalitarisme. Bij totalitarisme is er namelijk een ideologie die sterk verheerlijkt wordt en waar iedereen zich aan moet houden. De ideologie van Rousseau zou in dit geval dan zijn dat mensen vrijheid nastreven en iedereen die dit niet wil doen, buiten de ideologie valt en als vijand bestempeld moet worden. Natuurlijk kan een tegenargument hierop zijn dat mensen van te voren kunnen beslissen niet deel te nemen aan het sociaal contract, zodat ze zich niet aan de regels hoeven te houden. Dit betekent echter wel dat je niet mag deelnemen aan de samenleving, wat ook weer een zeer onwaarschijnlijke keuze is voor burgers om te maken. Naast de wil om vrijheid te verplichten, is Rousseau er ook van overtuigd dat mensen die zich niet aan het sociaal contract houden, gestraft moeten worden. In zijn werk *Het sociaal contract* noemt hij als straf voor het niet naleven van het sociaal contract een verbanning, wat een zeer heftige ingreep is. Hierom zou gezegd kunnen worden dat Rousseau disproportionele straffen toepast, wat ook kenmerkend is voor totalitarisme.

Hoewel Rousseau toewerkt naar totalitarisme met zijn sociaal contract denken, blijft de vraag hoe kwaadaardig dit denken is. Rousseau heeft hoogstwaarschijnlijk de beste intenties gehad met zijn sociaal contract denken, namelijk zorgen dat de burgers niet onderdrukt en uitgebuit konden worden door de staat. Niettemin blijft het de vraag of de verplichting om te streven naar vrijheid hier nu daadwerkelijk een oplossing voor biedt. Niet iedere burger heeft namelijk de interesse in vrijheid en ook niet iedere burger heeft de capaciteiten om vrijheid na te streven. Hoe goed de intenties van Rousseau geweest mogen zijn, lijkt de conclusie onontkoombaar dat zijn sociaal contract denken totalitaire elementen bevat, wat het verleidelijk maakt Rousseau inderdaad te bestempelen als een totalitaire denker.

Bibliografie

Arendt, Hannah. *The Origins of Totalitarianism*. New York: Harcourt, Brace & World, 1966.

Spector, Celine. *Rousseau*. Polity Press, 2019.

Hobbes, Thomas. *Leviathan*. Geredigeerd door en met een introductie en noten van J.C.A. Gaskin. Oxford: Oxford University Press, 1996.

Locke, John. *Two Treatises of Government*. Handebooks, 2019.

Marshall, Eugene. *A New Modern Philosophy : The Inclusive Anthology of Primary Sources*. New York, NY: Routledge, 2019.

Passerini, Luisa. *Memory and Totalitarianism*. Oxford: Oxford University Press, 1992.

Rousseau, Jean-Jacques. *The Social Contract*, ed. Jonathan Bennet. Londen: Penguin books, 2017.

Talmon, Jacob. Leib. *Excerpts from the Origins of Totalitarian Democracy*. Londen: Secker & Warburg, 1955.

Žižek, Slavoj. *Did Somebody say totalitarianism? Five interventions in the (mis) use of a notion*. Londen: Verso, 2002.